

Анотація

Попадинець М. І. Поняття реалізації права з позицій діалектичної полярності природного і позитивного права. – Стаття.

Стаття присвячена висвітленню поняття реалізації права з позицій діалектичної полярності природного і позитивного права. Акцентується увага на проблемі співвідношення природного і позитивного права – права і закону, що є однією із методологічних проблем вітчизняної філософії права.

Ключові слова: право, закон, реалізація права, природне право, позитивне право, праворозуміння.

Аннотация

Попадинец М. И. Понятие реализации права с позиций диалектической полярности естественного и позитивного права. – Статья.

Статья посвящена освещению понятия реализации права с позиций диалектической полярности естественного и позитивного права. Акцентируется внимание на проблеме соотношения естественного и позитивного права – права и закона, что является одной из методологических проблем отечественной философии права.

Ключевые слова: право, закон, реализация права, естественное право, позитивное право, правопонимание.

Summary

Popadynets M. I. The concept of realization the right from the position of dialectical popularity of the natural and positive law. – Article.

The article is devoted to the concept of realization the right from the position of dialectical popularity of natural and positive law. Attention is focused on the problem of correlation between natural and positive law – the right and the law, which are ones of the methodological problems of national philosophy of the law.

Key words: law, right, implementation of law, natural law, positive law, legal thinking.

УДК 346.5

М. О. Легенченко

ПОНЯТТЯ ОХОРОНИ Й ЗАХИСТУ ПРАВА ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ

На сучасному етапі державотворення в Україні, проведення адміністративної реформи, оновлення й пристосування органів місцевого самоврядування до нових соціально-економічних і суспільних процесів гостро постають питання ефективного використання комунального майна, його захисту та примноження.

Водночас використання комунального майна невід’ємно пов’язане з ризиком його вибуття з власності територіальних громад, адже комунальні об’єкти нерухомості виступають предметом застави та корпоративного внеску, слугують джерелом погашення заборгованості комунальних підприємств, перебувають під арештом, заборонаю відчуження, податковим обтяженням тощо чи просто вибувають із комунальної власності в незаконний, а то й у відверто злочинний спосіб.

Як вірно зазначає І.О. Дзера [1, с. 9], реалізація права власності неможлива без встановлення механізму його захисту. Важко з цим не погодитися, адже захист права є в певній мірі гарантією самого його існування. В іншому випадку об’єкти комунальної власності швидко б вибули з власності територіальних громад у незаконний спосіб.

Вищенаведене зумовлює науковий та практичний інтерес до питання охорони права комунальної власності, у тому числі його захисту. Детальне дослідження питання охорони права комунальної власності не тільки уточнить розуміння

господарської діяльності органів місцевого самоврядування як повноправних учасників господарських відносин, а й матиме чимале практичне значення з огляду на удосконалення щоденної практичної діяльності місцевих рад та їх виконавчих органів із використання та збереження об'єктів комунальної власності як майнового надбання територіальних громад.

Зурахуванням наведеної мети варто визначитися з тлумаченням термінів «охорона права» й «захист права» та їх правовою природою, адже термін як частина загальної мовної системи здатен виявляти синонімію, семантичні розбіжності, протиставлення, збігу значенні тощо [2, с. 72]. Саме питанням теоретичного підґрунтя термінів «охорона права» й «захист права» присвячена стаття. Дослідженню наведеного вже приділяли увагу такі вчені, теоретики та практики, як С.С. Алексєєв, І.О. Дзера, М.С. Малєїн, Л.А. Музика, Н.В. Полюшкевич, Г.А. Осетинська, З.В. Ромовська, Р.О. Стефанчук.

До розуміння самого поняття «правовий захист» існують різні підходи, адже попри принцип захисту порушеного права, яким пронизана Конституція України, у ній (як і в інших нормативних актах України) відсутнє саме його визначення [3].

Наприклад, М.С. Малєїн визначає правовий захист як систему юридичних норм, які спрямовані на запобігання правопорушенням та ліквідацію їх наслідків [4, с. 142].

Водночас, на думку С.С. Алексєєва, правовий захист є державно-примусовою діяльністю, спрямованою на поновлення порушеного права та забезпечення виконання юридичного обов'язку [5, с. 113].

З.В. Ромовська звертає увагу на сутність правового захисту як реалізацію обраної правозастосувальним органом міри державного примусу, а також на необхідність розглядати правовий захист у динаміці як процес, що має свій початок (виражається пред'явленням позову) і завершення (виконання рішення суду) [6, с. 9].

І.О. Дзерою запропоновано визначення захисту права власності як системи активних заходів, які застосовуються власником, компетентними державними чи іншими органами, спрямованої на усунення порушень права власності й покладення виконання обов'язку з відновлення порушеного права на порушника [1, с. 18].

Наведене визначення позитивно вирізняється тим, що в ньому з-поміж суб'єктів, які можуть застосовувати правовий захист, нарівні з власником зазначаються компетентні органи. Дійсно, захист права власності (а разом з ним й інших речових прав) можливий не лише силами власника, а й за допомогою державних органів (прокуратури, виконавчої служби), органів місцевого самоврядування, нотаріусів тощо).

У наведеному визначенні, запропонованому І.О. Дзерою, не враховується той факт, що захист права власності можливий також й особами, які володіють об'єктом права на підставі іншого правового титулу (наприклад, оренди); а також те, що в аспекті захисту права може йти мова не тільки про право власності, а й про право володіння, користування, управління тощо [1, с. 18].

Р.О. Стефанчук під захистом розуміє передбачені законом вид і міру можливого або обов'язкового впливу на суспільні відносини, які зазнали протиправного впливу, з метою поновлення порушеного, невизнаного чи оспореного права [7].

Своє розуміння питань правового захисту надає й судова практика, що як соціальний регулятор договірних відносин займає проміжне становище між нормативним та індивідуальним рівнями соціальної регуляції, не поглинаючись жодним з них, і формується «на стику» нормативно-правових джерел та правил, самостійно визначених сторонами в договорі [8, с. 58].

Так, у постанові Вищого господарського суду України від 29.11.2011 р. у справі № 22/5009/3458/11 наведено розуміння захисту права як державно-примусової діяльності, спрямованої на відновлення порушеного права суб'єкта правовідносин та забезпечення виконання юридичного обов'язку зобов'язаною стороною. Спосіб захисту може бути визначений як концентрований вираз змісту (суті) міри державного примусу, за допомогою якого відбувається досягнення бажаного для особи, право чи інтерес якої порушені, правового результату. Спосіб захисту втілює безпосередню мету, яку прагне досягнути суб'єкт захисту (позивач), вважаючи, що таким чином буде припинене порушення (чи оспорювання) його прав, він компенсує витрати, що виникли у зв'язку з порушенням його прав, або в інший спосіб нівелює негативні наслідки порушення його прав [9].

А в постанові від 08.10.2010 р. у справі № 13/212 за наслідком аналізу приписів глави 29 Цивільного кодексу України судді Вищого господарського суду України схиляються до визначення захисту як системи активних заходів, що їх застосовують власник, компетентні державні чи інші органи, спрямовані на усунення порушень права власності, покладення виконання обов'язку з відновлення порушеного права на порушника (наведене визначення схоже до запропоноване І.О. Дзерою). Цивільно-правовому захистові притаманні свої специфічні методи й засоби, які істотно відрізняються від існуючих в інших галузях права. Специфіка захисту права власності передусім полягає в застосуванні таких юридичних засобів, які забезпечують усунення перешкод у здійсненні права власності та відновлення майнового становища потерпілого власника за рахунок майнових благ порушника чи іншої зобов'язаної особи [10].

Усе наведене, а саме розмаїття наукових думок щодо розуміння понять правового захисту та ґрунтовний аналіз досліджень у цій сфері, дозволяє нам запропонувати *авторське визначення* правового захисту як системи правових норм (визначених законом форм та способів), направлених на відновлення порушених прав та забезпечення інтересів особи щодо права, належного їй на відповідному правовому титулі.

Способами ж захисту прав прийнято називати встановлені законом або договором матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких відбувається відновлення порушених прав і вплив на правопорушника. Інакше кажучи, способом захисту господарських прав є конкретні правові важелі – дії та прийоми, за допомогою яких можливо захистити свої права. Прикладами цього є звернення до прокурора із заявою про необхідність його втручання до справи, здійснення нотаріусом виконавчого напису, подання позову до суду, вчинення самостійних практичних дій у *реалізації* та захисту власного права (самозахист).

У науці право на захист прийнято вважати однією із складових частин (одним із елементів) суб'єктивного юридичного права. Захист права власності – це сукупність передбачених законом цивільно- та господарсько-правових засобів,

які, по-перше, гарантують нормальне господарське використання майна (тобто вони забезпечують захист відносин власності в їх непорушеному стані), а по-друге, застосовуються для поновлення порушених правовідносин власності, для усунення перешкод, що заважають їхньому нормальному функціонуванню, для відшкодування збитків, заподіяних власнику.

Вищенаведену дефініцію більш доречно вживати поняття «охорона права», адже вона застосовується не тільки на стадії після порушення, а й у процесі самої реалізації цивільного чи господарського права. На нашу думку, правовий захист здебільшого має місце вже після факту порушення права й є складовою більш широкого поняття «охорона прав».

Визначення ж поняття охорони права розкривається під час теоретичного дослідження співвідношення цього поняття з вищенаведеним поняттям правового захисту.

З однієї точки зору, можна припустити, що охорона цивільних і господарських прав та інтересів має місце на етапі до їх порушення, а правовий захист – після. З іншої – *питання захисту права є складовою загального поняття охорони*, яке містить також і механізми реалізації такого права, і способи запобігання його порушенням.

Саме другій позиції, на нашу думку, слід віддати перевагу. Адже правову охорону слід розглядати не тільки як встановлення юридичних засобів, спрямованих на реалізацію суб'єктивного цивільного права та запобігання його порушенням, але і як правове регулювання правовідносин. Дійсно, норми про захист прав складають лише певну частину охоронних норм, до яких відносяться *запобігання* порушенням, і ті, що встановлюють імперативний механізм їх *реалізації*.

На тому, що поняття «правовий захист» охоплюється поняттям «правова охорона», також акцентує й Г.А. Осетинська, відзначаючи з огляду на предмет свого дослідження (захист прав споживачів), що більш вдалою назвою для Закону України «Про захист прав споживачів» слід визнати назву «Про охорону прав споживачів» [11, с. 114].

Під час визначення співвідношення цих понять очевидно, доцільно виходити з того, що «охорона права власності» є поняттям *ширшим* і охоплює всю сукупність норм права, які передбачають підстави набуття права власності та його припинення, обсяг правомочностей власника, порядок та межі здійснення права, правовий режим окремих об'єктів права власності, а також сукупність організаційних і правових заходів, спрямованих на забезпечення реалізації й поновлення порушеного права власності.

Л.А. Музика також стверджує, що захист права власності охоплюється більш широким поняттям «охорона відносин власності», адже відповідний правовий захист може здійснюватися лише в межах охоронюваних прав власника [12, с. 11].

Отже, узагальнюючи всі наведені визначення (попри відсутність чіткої дефініції безпосередньо в законодавстві), підкреслимо, що захист права є складовою частиною охорони права (яка здійснюється не тільки в разі порушення права, а й першочергово під час самої його реалізації) і являє собою систему правових норм (визначених законом форм та способів), направлених на відновлення порушених або оспорюваних прав та забезпечення інтересів особи щодо права, належного їй на відповідному правовому титулі.

Саме відновлення порушеного права є характерною рисою цивільного та господарського правового захисту, оскільки метою кримінального чи адміністративного захисту права є насамперед покарання порушника за вчинене протиправне діяння. Відтак цивільно- та господарсько-правовий захист вирізняються своєю направленістю саме на поновлення порушеного права та забезпечення інтересів управленої особи.

Те ж саме можна сказати й про способи захисту в межах господарських правовідносин, рівноправними учасниками яких визнаються органи місцевого самоврядування. Положення про захист права власності поширюється не тільки на власника, а й на осіб, які хоч і не є власниками, але володіють майном на праві оперативного управління, повного господарського відання чи на іншій підставі, передбаченій законом чи договором (застава, оренда, зберігання). Про це також йшлося ще у п. 5 ст. 48 Закону України «Про власність» та у п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України № 20 від 22.12.1995 р. «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» [13].

Наведене означає, що в межах реалізації права комунальної власності відповідні дії щодо здійснення захисту можуть вчиняти не лише органи місцевого самоврядування, а й комунальні підприємства, заклади та установи, що виступають балансоутримувачами такого майна, також навіть орендарі та приватні товариства, що використовують комунальне майно на визначених правових підставах (як внесок у статутний фонд або тимчасовий облік на балансі за рішенням органу місцевого самоврядування).

Першою, на наш погляд, до питання захисту саме права комунальної власності детально звернула увагу Л.А. Музика, дисертацію та монографію якої частково присвячено особливостям захисту права комунальної власності та характеристиці різних способів такого захисту [12].

Узагальнюючи викладене, слід зазначити таке.

Охорона права власності – це створення через нормотворчий процес і практичну діяльність відповідних державних органів умов, які сприяють функціонуванню та розвитку відносин власності в суспільстві й попереджають вчинення правопорушень у цій сфері. Захист права власності – це сукупність заходів, способів та прийомів, спрямованих на відновлення порушеного цивільного суб'єктивного права самим власником, компетентними державними органами та посадовими особами.

Питання захисту права є складовою загального (більш ширшого) поняття охорони, яке поряд із захистом права містить також і механізми його реалізації та способи запобігання можливим порушенням.

Різниця між поняттям охорони та захисту права яскраво простежується в тому, що охорона права насамперед направлена на гарантування підстав набуття цивільних та господарських прав (оберегає законний інтерес), у той час як під захистом права розуміють конкретні дії, спрямовані на поновлення порушеного чи оскарженого права.

З огляду на публічний характер права комунальної власності та опосередковане представлення інтересів територіальних громад місцевими радами (або їх виконавчими органами) вбачається правильним висновок щодо застосування саме цими органами способів захисту права комунальної власності. Водночас захищати комунальну

власність шляхом конкретних дій (подавати позови, клопотати про накладення арешту чи заборони, забезпечувати вчинення нотаріусом виконавчих написів тощо) вповноважені також і органи прокуратури, внутрішніх справ; безпосередні балансоутримувачі комунального майна (комунальні установи, заклади та підприємства – його фактичні володільці) також вповноважені самостійно перешкоджати проти-правним позіханням на комунальне майно, що є проявом самозахисту права комунальної власності. Парадокс, але право на самозахист комунального майна може мати й приватна особа, якщо вона виступає його користувачем на законній підставі (орендар, тимчасовий балансоутримувач, корпоративний власник).

Наведеним не вичерпується практичне значення теоретичних питань визначення та співвідношення термінів охорони та захисту права комунальної власності, але їх ґрунтовне дослідження та відповідне застосування на практиці стануть ще одним кроком на шляху побудови України як правової держави.

Література

1. Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / І.О.Дзера; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 35 с.
2. Янчук І.А. Усталеність і варіативність як тенденції розвитку юридичної термінології / І.А. Янчук Приватне право і підприємництво : збірник наукових праць / Редкол.: О.Д. Крупчан (гол. ред.) та ін. – К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України, 2012. Вип. 11. – С. 67-74.
3. Полюшкевич Н.В. Необхідність охорони та захисту / Н.В. Полюшкевич // «Юстиніан» : юридичний журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua>.
4. Малєин М.С. Гражданский закон и права личности в СРСР. – М. : Юрид. лит., 1981. – 192 с.
5. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2 т. / С.С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1981 – . – Т. 1. – 1981. – 180 с.
6. Ромовська З.В. Защита в советском семейном праве / З.В. Ромовська. – Львів, 1985. – 89 с.
7. Стефанчук Р.О. Цивільне право України : [навч. посібн.] / Р.О. Стефанчук – К. : Прецедент, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrlibrary.com.ua/books/20/5/index.html>.
8. Беяневич О.А. Теоретичні проблеми господарського договірнього права : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.04. «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / О.А. Беяневич ; Київський університет ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 216 с.
9. Постанова Вищого господарського суду України від 29.11.2011 р. у справі № 22/5009/3458/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.reyestr.court.gov.ua.
10. Постанова Вищого господарського суду України від 08 жовтня 2010 р. по справі № 13/212 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.reyestr.court.gov.ua.
11. Осетинська Г.А. Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Г.А. Осетинська ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 189 с.
12. Музика Л.А. Право комунальної власності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л.А. Музика ; Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2004. – 21 с.
13. «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 20 від 22.12.1995 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2002. – № 8. – С. 98.

Анотація

Легенченко М. О. Поняття охорони й захисту права та їх співвідношення. – Стаття.

У статті розкривається зміст понять «охорона права» та «захист права», аналізується їх співвідношення, розглядається цивільно-правовий захист в аспекті господарських правовідносин щодо комунального майна.

Ключові слова: охорона права, захист права, комунальне майно, цивільно-правовий захист, спосіб захисту.

Аннотация

Легенченко М. О. Понятия охраны и защиты прав и их соотношение. – Статья.

В статье раскрывается суть понятий «охрана права» и «защита права», анализируются их соотношение, рассматривается гражданско-правовая защита в аспекте хозяйственных правоотношений касательно коммунального имущества.

Ключевые слова: охрана права, защита права, коммунальное имущество, гражданско-правовая защита, способ защиты.

Summary

Legenchenko M. O. Concept of right's guard and protection through their correlation. – Article.

The article is based on the synthesis of previous research and deals with the concepts of such definition as "right's keeping" and "protection of rights", analyzing them through economic relations on public property.

Key words: rights guard, rights protection, communal property, civil law protection, guard-mode.

УДК 340.12; 340.16

О. В. Ткаченко

ИСТИНА ЯК ПРОБЛЕМА СТРУКТУРУВАННЯ ПОСТМЕТАФІЗИЧНОГО ПРОСТОРУ ПРАВОЗНАВСТВА

Локалізація сучасного правознавства в просторі раціональності передбачає парадигмальну трансформацію традиційного простору «пізнання права» в простір «правового пізнання». Іншими словами, правознавство не може більше існувати лише як сфера суцього, щодо якої здійснюється мислення як щось зовнішнє, воно більше не може бути просто територією мислення. Останнє не виявляється в праві, так само як у будь-якій іншій сфері людського досвіду. Здатність правової предметності заломлювати структури мислення, перетворювати їх скасовує метафізичний принцип організації мислення (принцип контрольованої полісемії). Право є не лише окремим світом, але й способами осмислення цього світу, власне інтелектуальним світом.

Вказане визначальним чином впливає на структуру інтелектуального простору правознавства. Остання має фіксувати не лише особливу предметність, уособлену юридичною догматикою, але й особливе філософсько-методологічне смислотворення. Інноваційність такої «двосекторності» правознавства втілюється в новому співвідношенні права й філософії. З огляду на те, що сучасна епоха завершення метафізики у сфері правознавства виявляється як завершення проекту «філософії права», на зміну йому має конституюватися сфера «права-як-філософії», у межах якої правове мислення постає мережею постметафізичних правових дискурсів.

Філософія права є конструкцією контекстуального детермінізму права, згідно з якою філософсько-методологічне складає контекст існування права, картину світу, смисли якої для права актуалізуються в якості об'єктів референції. На відміну